

NOZDRZA (136) *sb*

nozdrza *f* (32), **nozdrze** *n* (7), **nozdro** *n* (1), nozdrza *a.* nozdrze (96); nozdrza *OpecŻyw* (3), *March*¹, *GlabGad* (5), *BielŻyw*, *KłosAlg*, *BielKron* (7), *BudBib* (4), *SarnStat* (3), *PaxLiz*, *RybGęśli*; nozdrze *GliczKsiąż*, *Leop*, *KarnNap*; nozdro *KochPs*; nozdrza : nozdrze *FalZioł* (3:1), *BibRadz* (1:1), *SienLek* (1:2), [Za postaci wątpliwe uznano wszystkie formy *pl* (z wyjątkiem *N* -e jeśli łączy się z czasownikiem w *pl* i *N*, *A* -a) z tekstów, w których nie ma zaświadczonej pewnej odmianki lub występują obie odmianki pewne].

o jasne.

sg G nozdrzã (3) *FalZioł*, *SienLek* (2), nozdrz(e) (1) *BudBib*; ~ -ã (1), -(a) (2). ◊ *A* nozdrzę *FalZioł* (3), nozdrzą (1) *SienLek*. ◊ *L* nozdrzy (1). ◊ *pl N* nozdrze (10), nozdrza (1) *GliczKsiąż*, nozdra (1) *KochPs*; ~ -e (3), -(e) (7). ◊ *G* nózdrz *SienLek* (3), nozdrzy (1) *Mącz*; nózdrz (1), n(o)zdrz (2). ◊ *D* nozdrzãm (1). ◊ *A* nozdrzé (5), nozdrza (3); é *March*², *OpecŻyw*, *BielKron* (2); -a *Leop*, *KarnNap*; -é : -a *BibRadz* (1:1); ~ é (1), -(e) (4). ◊ *I* nozdrzami (3). ◊ *L* nozdrzãch (7), nozdrzéch (1); -ãch : -éch *SienLek* (1:1); ~ -ãch (4) *RejZwierz*, *SienLek*, *RejPos*, *RejZwierz*, -ach (2) *BibRadz*, *Mącz*, -(a)ch (1); ~ -éch : -ech *SienLek*; (1:kust). ◊ *sg a. pl N* nozdrz(e) (7). ◊ *G* nozdrzy (6). ◊ *A* nozdrze (77); é (10), -e (7), -(e) (60); -é *OpecŻyw* (2); -é : -e *SienLek* (8:7). ◊ *du G* nozdrzu (1) *BudBib Ex* 15/8. ◊ [A (*cum nm*) nozdrze *ErazmJęzyk Cv* (*Linde*).]

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVII(XVIII) i XIX w.*

1. *Otwory zewnętrzne nosa u ludzi i zwierząt wraz z otaczającymi je częściami nosa lub same otwory; nares Murm*, *Mymer*¹, *HistAl*, *PolAnt*, *Mącz*, *Calep*, *Vulg*, *JanStat*, *Cn*; *nasus PolAnt* (135) : [żona *Marchołta*] nozdrze oboie wierzchnie y łpodnie miałá niebogá bárzo wielkie [*nares habebat valde grandes*] *March*¹ A2; Wól też ij ofiel [...] przez łwé nołdrzé dychaiątz łyna bożego z ziębioného/ parą łwą zagrzewali. *OpecŻyw* 15v; *Murm* 52; *Mymer*¹ 22v; á iestli w prawey czelufci bolą zęby/ thedy thego ziele łoku w lewą nozdrzę wpułć á zathuliwłzy nozdrze potrzymay chwilę onego łokhu w nolie *FalZioł* I 89a; Theż [*delfiny*] nie maią nozdrza czym by woniały (á włzakofsz wđy woniaią) *FalZioł* IV 33c, I 48b, 71b, 89a [2 r.], 91c, 92a (21); Czemu natura nozdrze vczyniła. (–) Są tego pewne przyczyny. Pirwłza dla oflachczenia twarzy człowieczey, bowiem nie byłoby nicz żadnieyłzego gdy by były dziurki one aże w głowę ziaiące. *GlabGad* B7v, O [3 r.]; A Diabeł to za Pop czuly. Muły miec nozdrze przełtrone Bo czuie na włzytkie łtrone. *RejKup* 15v; Kochamy łie też widzieć kwitnące polá/ s kthorich roskofzna wonnołć idzie w nozdrze náłze *HistAl* I7v; *RejZwierz* 118v; Włzytko to co było ná źiemii maiąć oddech żywotá w nozdrzách łwych pozdycháło. *BibRadz Gen* 7/22, *Iob* 40/19, 21, 41/11; W ten czás przyłzło do Alexándrá ołm łet: Grekow/ ktore Dáryus wpułcił z więzyenia pollepiwłzy ie/ á drugim nozdrze popowłzy. *BielKron* 125v, 167 [2 r.], 452v; Simones, qui sine naribus nati sunt, Kłórzy łą bez nolá álbo bárzo wpáđtych á przikłęłych płáskich nolđrzy. *Mącz* 394a, 241a [2 r.], 304d; ále niektorzy on wężłek moczą w vkropie áż rozmięknie/ y wyłilkáią w nozdrzą iednę kropię/ á trzy w onę drugą po ktorey ząb boli *SienLek* 77, 15, 28v, 35v [2 r.], 50 [2 r.] (51); *RejPos* 175v; *RejZwierz* 33v; Y iáwily łię potopy wodne/ á odkryły łię fundámety łwiátá/ od łáiánia twego Iehowo/ od dęcia ducha gniewu twego (*marg*) wł: nozdrze twey. (–). *BudBib Ps* 17/14[16]; Przełtańcie łię (przeto bać) człowieká/ ktorego dychánie w nozdrzy iego *BudBib Is* 2/22,

Ex 15/8; Nozdrzam nic pożyteczniejszego gdyż té są iáko vpuft/ álbo rynná *Oczko* 14v; *Calep* 688a; ále zá iego zły vczynek nozdrze iemu máią byđż przerznioné [*nares sibi praecidi debent JanStat* 624]/ iáko wáláchowi *SarnStat* 572, 711, 912; Niema vćieńniejszego/ iák kto piie dobrze/ Ie ktemu: ze mu będą potraw polne nozdrze. *PaxLiz* D.

W połączeniach szeregowych (9): *OpecŻyw* 150 [2 r.]; Człowiek theż ma liedm wychodow z głowy ktoremi fie mozg czyłci á śmyfły w nich zależą. Ty są/ dwie vfzy/ dwie oczy/ dwie nozdrze á iedny vfta. *KłosAlg* A3v; *KrowObr* 81 v; *BibRadz Ps* 113/6[14]; *BielKron* 260; Bogi pogáńfki ze śrébrá ze złotá Nic nie są/ iedno ludzkich rąk robotá. Vftá ich *niemé/* oczy nie pátrzáią/ Vfzy nie ftyfzą/ nozdrá tchu nie máią. *KochPs* 198; *SkarŻyw* 40; *RybGęśli* D; [*ErazmJęzyk Cv (Linde)*].

W charakterystycznych połączeniach: nozdrza *ciasne, grube, płaskie, przykłęśte, subtelne, szerokie, wielkie* (2), *wpadłe*; nozdrza (*a. nozdrzy*) *niedostatki, suchość, śmierdzenie, zapiekłość*; nozdrza (*na*)*mazać (pomazywać)* (7), *napęlniac, otworzyć (otwarzać)* (2), *rozpruć (popruć)* (3), *trzeć, wypłokać, wzdrapać* (2), *zacisnąć (zaciskać)* (2), *zalegać, zatkać* (2), *zatulić (zatuliwszy)* (2); *nozdrze (a. nozdrzą, a. nozdrzę) iść (wchodzić)* (2), *kłaść* (4), *(w)lać* (2), *napryśkać, parśkać, (w)puścić (wpuszczony, napuszczając)* (12), *(na-, w)sypać* (6), *wciągnąć, wetknąć, włożyć (włożony)* (7), *wprawować, wsiąknąć, wstrzyknąć, wyciskać; nozdrzami ciec, rzucić się*.

W charakterystycznych połączeniach przyimkowych: *podle nozdrz, u nozdrzy, z nozdrzy* (4), *na nozdrze, pod nozdrze, przez nozdrze, w nozdrze (a. nozdrzę, a. nozdrzą)* (43), *w nozdrzach (a. nozdrzy)* (8).

Przysłowie: Przetho wam da Pan mięfá byście iedli nie ieden dzień/ áni dwá/ áni pięć/ áni dzieięć/ ábo dwádzieściá/ ále cáły miefiąc: aż wam polezie przez nozdrzá wálfe *Leop Num* 11/20; *BibRadz Num* 11/20.

Wyrażenie: »krotki nozdrzami« = *niecierpliwý*; (*kalka z hebr. q^ecar 'apajim, brevis naribus PolAnt*) (1): Kto fię rychło gniewa czyni fprofność (*marg*) wł: krotki nozdrzami czyni fprofność [...] (–) *BudBib Prov* 14/17.

»smarkate [= *zakatarzone*] nozdrze« (1): *Mucosae nares, Smárkáte nozdrze/ Nos. Mącz* 235b.

»własze [= *przecięte*] nozdrza« (1): Yáko bękárt á z nyedobrey matki fyn/ wyemy tho fámi y ná oko dofyć/ dobrze widziemy/ iż ták fpryfkowani są yáko wáláfte nozdrzá *GliczKsiąż* B2.

Szeregi: »nos (*a. nosowy*), (*i, albo*) nozdrza« [*szyk 3:1*] (4): O Nofie y o nozdrzach. *GlabGad* N7; *Mącz* 271d; Nofowé álbo nózdrz niedoftátki *SienLek* S[sss]3v, 72v.

»oczy i nozdrza« [*szyk 2:1*] (3): *BibRadz* I 288c *marg*; Ktory koń ma wielkie nozdrze á wielkie oczy/ bywa śmiáły. *SienLek* 187, 188. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.*]

»nozdrze i usta« (1): Niekthorzy fobie kicháczkę czynią fypąc w nos proch pieprzowy/ álbo ciemierzyczny/ á gdy ie kichánie nápadnie/ zátulá nozdrze y vftá *SienLek* 72. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 8 r.*]

»nozdrze (*i, albo*) uszy (*a. ucho*)« [*szyk 3:3*] (6): Vfzy są fłow półuchacze nozdrze woniey przymanie. *BielŻyw* 137; *LubPs* aa; *BielKron* 452v; *SienLek* 140v; Pothym záś/ nozdrze y vfzy pomázuią mu śliną/ y wnet pošyfiáią go zaráz do Wody Krztowey *KuczKat* 145; *KarnNap* B4. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.*]

W przeni (1) : Zákurzył sie dym z nozdrzy iego [Pana]/ á ogień wychodzący z vft iego požerał/ a węgle fię od niego rospalało. BibRadz Ps 18/9.

2. Wyobrazenie otworów zewnętrznych nosa wraz z otaczającymi je częściami, wizerunek heraldyczny (1) : Kálifka ziemiá nośi Zubrzą głowę máiąc koronę złotą między rogámi á przez nozdrze kołko/ pole iáko fzáchownicá białe y czyrwone. BielKron 425.

MŚ